

Türkiye'de Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Hizmetler

- Dr. Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN*
- Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÖZBESLER*

Öz

Küreselleşme kavramı son yıllarda sıklıkla kullanılmaktadır. Küreselleşmenin, sadece ekonomik bir süreç olarak değerlendirilemeyeceği, aynı zamanda sosyal ve kültürel boyutlarının olduğu kabul edilmektedir. Özellikle de son günlerde yaşanan ve neredeyse dünyadaki tüm ülkeleri etkileyen küresel ekonomik kriz, küreselleşmenin, toplumsal yapıyı nasıl etkilediğini açıkça göstermiştir.

Küresel ekonomik politikaların da etkisiyle derinleşen ekonomik ve sosyal sorunlar aile kurumu üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Aile, sahip olduğu işlevler nedeniyle her toplum için önemli bir kurumdur. Ancak ailenin işlevlerini sağlıklı bir biçimde yerine getirebilmesi için sosyal politikaların iyi organize edilmesi gerekmektedir.

Türkiye de kriz dalgasından olumsuz bir biçimde etkilenmekte, bireyler ve aileler pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Bu çalışmanın amacı küreselleşmenin Türkiye'deki ulusal aile politikaları üzerindeki etkilerini değerlendirmektir.

Anahtar Sözcükler: Aile, sosyal politika, aile politikası, küreselleşme.

Abstract

Social Policies and Services for Family in Turkey

The concept of globalization has been used frequently in recent years. It is acknowledged that globalization cannot be considered as a "pure economical process" and it also has social and cultural dimensions. Specifically, recent global economic crisis has clearly revealed that how globalization effect social structure.

Economic and social problems which are deepening by the effect of global economic policies have negative effects on family as an institution. Family is an important social institution for all societies due to its functions. However, well-organized social policies are needed in order to help to the families to function in healthy manner.

Turkey has been also affected by latest economic crisis wave and individuals and communities have been facing many problems. Aim of this study is to evaluate the effects of globalization on national family policies in Turkey.

Key Words: Family, social policy, family policy, globalization.

(*) Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü.

Giriş

Küreselleşme kavramı 1980'lerden sonra ortaya çıkan, başlangıçta çok dikkat çekmeyen ancak süreç içinde gerek kullanımı gerekse içeriği açısından çok tartışılan bir kavramdır. Kavram üzerinde pek çok tanım yapılmıştır. Bu çalışmada tanımlar üzerinde tek tek durulmayacaktır. Ancak vurgulanması gereken nokta kavramın sadece ekonomik içerikli olmadığıdır. Held ve diğerleri (1999), küreselleşmenin dört değişik dönüştürme ile karakterize edilebileceğini öne sürmektedir:

- Sosyal, politik ve ekonomik aktivitelerin, siyasi sınırlar, bölgeler ve kıtalar arasında yayılması,
- Birbirine bağımlılığın ve ticaret, finans, yatırım, göç, kültür vb. akımlarının yoğunlaşması,
- Ulaştırma ve iletişim alanlarında dünya çapındaki gelişmelerle birlikte, fikirlerin, bilginin, sermayenin, malların ve insanların yayılmasının hızlanması,
- Dünyanın herhangi bir yerinde olan bir olayın, dünyanın başka yerlerinde de etki göstererek küresel bir olgu haline gelmesi.

Böylelikle, ulusal meseleler ile küresel olaylar arasındaki kesin sınırlar ortadan kalkmıştır. Ülkeler ve devlet politikaları kaçınılmaz olarak küresel olaylardan ve gelişmelerden etkilenmeye başlamıştır. Küreselleşme konusundaki görüşler iki uçta gidip gelmektedir. Kimileri bu olgunun iyi yönleri olduğunu söylerken, kimileri de bu sürecin pek çokları için ciddi sorunlar doğurduğunu ifade etmektedir (Ghemawat 2007). Küreselleşmenin iyi yönlerinin olduğu görüşü bazı açılardan doğru olabilir. Ancak, asıl soru bu iyi yönlerin "kimin yararına" olduğudur. Bugün dünyada pek çok ülke açısından küreselleşme yoksulluğun daha da derinleşmesi anlamına gelmektedir. Bazı açılardan artan refah (gelir, teknoloji, hizmetlere ulaşım v.b.) eşit biçimde dağılmamaktadır.

Küreselleşme, ülkelerin ekonomilerini, sosyal politikalarını, toplumların kültürlerini, bireylerin hayata bakış açısını doğrudan ya da dolaylı bir biçimde etkilemektedir. Üstelik bu süreç "durdurulamaz ya da geri döndürülemez bir saat" gibi işlemektedir. Önemli olan bu süreçte kimlerin yükseleceği, kimlerin düşeceği (Kearney 2007:69).

Küreselleşme aile hayatına nasıl etki eder? Küreselleşmenin en önemli etkisinin ekonomik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ekonomik darboğazlar refah dağılımını bozmakta ve yoksulu daha yoksul hale getirmektedir. Yoksulluk ise, gerek birey gerekse aile açısından pek çok yoksunluğu da beraberinde getirmekte, kimi zaman ailelerin dağılmasına dahi yol açabilmektedir. Küreselleşmenin bir başka etkisi de ülkedeki sosyal politikalar üzerindedir. Küreselleşmenin etkisindeki yeni ekonomik anlayış tüm kamu hizmetlerini ticari meta olarak görmekte ve "vatandaş" yerine "müşteri" kavramını ön plana çıkarmaktadır. Böylece daha iyi eğitim, daha yaşanılır bir çevre, yaşanılır bir konut gibi temel ihtiyaçların karşılanması ancak parası olanların hakkına dönüşmüştür (Acar 2007: 86). Bu dönüşüm aileye sunulan hizmetleri de olumsuz etkilemektedir.

Küreselleşmenin aile hayatı üzerindeki bir başka olumsuz etkisi de kültür üzerinedir. Aile, artık, pazar koşulları içinde bir "tüketim" birimi olarak görülmektedir. Kitle iletişim araçları ile sürekli bir biçimde bombardıman altında olan aile için artık kendi kültürünü, değerlerini oluşturmak ve bunları aktarmak neredeyse imkansız hale gelmiştir. Çünkü küreselleşmenin hedeflerinden biri olan kitle kültürünü yaratma ve tek tipleştirme süreci ailelere nasıl olmaları gerektiği, rol modelleri, davranış hatıta duygu biçimleri hakkında mesajlar vermektedir (İçağasıoğlu Çoban 2004).

Özetle küreselleşme süreci aile kurumunu ciddi risklerle karşı karşıya bırakmakta, var olan riskleri

de arttırmaktadır. Bu nedenle odağı ailelerin risklere karşı korunması ve güçlendirilmesi olan aile politikalarının önemi daha da belirgin hale gelmektedir.

Sosyal Politikanın Bir Yansıması Olarak Aile Politikaları

Sosyal politika genel anlamda devletin eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, sosyal yardım ve bireysel sosyal hizmetleri içeren plan, proje ve hizmetlerin bütünü olarak ifade edilebilir (Pierson ve Thomas 1999:350). Spicker (2001:12) ise sosyal politikanın iki temel anlamı olduğunu belirtmektedir. İlk anlamı, sosyal hizmetler ve sosyal refahın sağlanmasıdır. İkinci anlamı ise, çok geniş bir yelpazede yer alan sosyal sorunların giderilmesi için hükümetin bazı eylemlerde bulunmasıdır.

Sosyal politikanın bir ülkedeki tüm insanlar için, ama özellikle de ayrı bir bakıma ve korunmaya ihtiyacı olanlar için, koruyucu, güçlendirici, sosyal adaleti ve eşitliği sağlayıcı bir işlevi olduğu söylenebilir. Eğitim, sağlık, çalışma yaşamı, sigorta, sosyal koruma, sosyal hizmetler gibi kapsamı çok geniş konuların hepsi sosyal politikanın bileşenleridir. Bu nedenle bir ülkede yaşayan insanların her açıdan sağlıklı bir yaşam sürebilmeleri için sosyal politika uygulamaları büyük önem taşımaktadır.

Aile politikası ise sosyal politikanın önemli bir parçasıdır. Ancak aile politikası sosyal politikadan farklı olarak, özellikle aile yaşamına etki etmeyi amaçlayan, devlet tarafından geliştirilmiş prensipler ve planlı süreçlerdir. Teknik olarak her devletin sosyal politikaları (gelir dağılımının düzenlenmesi, konut, eğitim, sağlık v.b.) aileyi etkiler. Ancak aile politikası dediğimizde genel olarak yukarıda sayılan konulardan daha çok doğum hızı, aile büyüklüğü, çalışan ebeveynler için çocukların ve yaşlıların bakımına ilişkin hizmetler, koruyucu aile programları gibi konulara odaklanmış olan politikalar aklarda gelmektedir (Barker 1999: 168).

Dumon (1991: 6) genellikle üç tür aile politikası uygulaması olduğunu ifade etmektedir. İki, aileyi güçlendirme politikaları olarak adlandırılabilir olan ve aileyi sürekli gelir sahibi yapacak ekonomik önlemlerdir. Bu politika, gelir sağlamanın yanında iş bulma (istihdam) politikalarını da içerir. İkinci grup, eğitim ve danışma hizmetleri gibi, aile hayatını geliştirmeye ve rahatlatmaya yönelik hizmetleri kapsar. Üçüncü grup ise, ailenin yerini tutacak veya onun yerini alabilecek önlemler olarak adlandırılan, aile bireylerinin ayrı ayrı ya da yarı zamanlı olarak yaptığı işleri devralacak hizmetler ve aile dışı kurumsal yapıların oluşturulmasını (kreşler, çocuk yuvaları, koruyucu aile hizmeti, yaşlı bakımı gibi) öngören önlemlerdir.

Bir ülkede aile politikası açık (explicit) ve kapalı (implicit) olmak üzere iki farklı biçimde ele alınabilir. Bu ele alışı göre ülkede aileye yönelik hizmetlerin örgütlenişi de farklılaşabilmektedir. Açık (explicit) aile politikası “doğrudan politikalar” olarak da adlandırılabilir. Bu politikada aile ile ilgili belirlenmiş açık amaçlara ulaşmak için tasarlanmış belli programlar vardır ve ülkede doğrudan aile ile ilgili bir bakanlık bulunmaktadır. Kapalı (implicit) aile politikasında ise politikalar aileyi doğrudan hedef almazlar ancak sonuçları dolaylı olarak aileyi ilgilendirmektedir (Barker 1999; Acar 2001; Arıkan 2005).

Ülkelerin aile politikası konusundaki görüşleri ve uygulamaları toplumsal gelişim ve değişimle paralellik göstermektedir. Yukarıda da değinildiği gibi aile politikaları devletin sosyal politikalarının bir parçasıdır. Bu nedenle aile politikaları dünyadaki sosyal politikaların değişiminden etkilenmiştir. Sosyal devlet anlayışında aile, temel toplumsal kurum olarak kabul edilmiş, çalışanların sosyal güvenceleri sosyal sigortacılık sistemi içinde ele alınırken, çalışanlara yönelik sosyal yardım programlarında aile refahını arttırmak hedeflenmiştir. Ayrıca, sosyal devlet anlayışı içinde birçok ülkede

şehit ailelerine, yaşlılara ve gazilere yönelik sosyal yardımlar, yetim ve yoksul çocuklar için barınacak yer, yiyecek ve eğitim hizmetlerinin sağlanması, aile ödenekleri, sakatlar ve işsizler için yardımlar ve gençlerle göçmenlere yönelik danışmanlık hizmetleri türü programlar geliştirilerek aileler desteklenmiştir. Ama 1980'lerden itibaren egemen olan yeni sağ, sosyal devletin aileye yönelik bu politikalarının gönüllü sivil yardımlaşmayı, geleneksel dayanışmayı ve yardımseverliği ikincileştirdiği ve güçsüzleştirdiği teziyle karşı çıkmıştır. Sosyal devletin aileye yönelik refah artışı programlarının çalışma ahlakını ve aile değerlerini zayıflattığı öne sürülmüştür. Sosyal devletin refah programlarının yerine çalışma, gönüllü sivil toplumculuk temelli aile ve piyasa merkezli refah anlayışı 1980'lerden itibaren yaygın olarak savunulmaya başlanmıştır. Bu süreçte aileye yine özel önem verilmiştir. Ancak aile desteklenirken sosyal sermayenin ve sosyal güvencenin temel ögesi olarak görülmeye başlanmıştır. Aslında, özünde ailenin üyelerinin sorumluluğunu üstlenmesine vurgu bulunurken, hak eden yoksul ailelere yapılacak yardımların ise, bireysellik ve gönüllük ilkeleri çerçevesinde olması gerektiği savunulmuştur. Yeni refah anlayışında çalışabilecek herkesin kendilerinin ve ailelerinin refahlarından sorumlu olduğu ve sosyal risklerin de sigortacılık sistemi güvencesiyle çözmeleri gerektiği savunulmuştur. Sosyal yardım ve hizmetlerin ise, sadece sınırlandırılmış ve hak eden yoksullara yönelik olması gerektiği tartışılmaya başlanmıştır. Çalışanlara yönelik sosyal yardımların kaldırılması ve devletin bu görevinin aileye ve geleneksel yardım kuruluşlarıyla sivil topluma devredilmesi savunulmuş ve bu doğrultuda politikalar geliştirilmiştir. Bir başka ifadeyle sosyal ekonomik risklere karşı bireysel sorumluluk ön plana çıkmış ve aile, sosyal dayanışma ilişkilerinde refahının artırılması gereken bir birim değil, kendi başına yeterli olması gereken ekonomik bir birim ve temel sosyal güvenlik kurumu olarak kabul görmüştür (Sallan Gül ve diğ 2004:629).

Bu gelişmeler sonucu ailenin bir bütün olarak ele alınıp desteklenmesinden çok, özel risk gruplarından yola çıkarak hizmetlerin geliştirilmesi eğilimi görülmüştür (Hirdman 1998; Fagani 1998; Fox Harding 1999; Carling 2002; Pfau-Effinger ve Geissler 2002; Featherstone 2004; Duerr Berrick ve Fuller 2005). Örneğin AB'ye üye ülkeler, uygulanan bu neo-liberal politikalar nedeniyle (boşanmalardaki artış, evlilik oranlarında düşüş, doğum oranlarının düşmesi, evlilik dışı doğumlar, tek ebeveynli ailelerin sayısındaki artış yönünde kendini gösteren sorunlar yüzünden) aile çözümleri yaşamışlardır. Ailenin ve sosyal dayanışma ağlarının desteklenmesi yönündeki sosyal güvenlik ve sosyal hizmetler politikalarına ağırlık veren bu dönemdeki uygulamaların ekonomik yükü, AB ülkelerini, aileyi koruyucu politikaların daha çok tüm aileler yerine, parçalanmış, tek ebeveynli ailelere, çocuğun yetişmesindeki yüklerin finansmanına yöneltmiştir. Bir başka deyişle, özellikle 1980 sonrası yaşanan ekonomik durgunluk ve kriz dönemlerinde iyice belirginleşen sosyal hizmetlerin bütçe üzerindeki yükü, artan işsizlik, yoksulluk, sosyal dışlanma (özürlüler, yaşlılar, işsizler, ayrımcılığa maruz kalanlar, evsizler, ailevi parçalanma yaşayanlar vb) sonucu, sosyal koruma politikalarının, ülkedeki bütün aileleri kapsamak yerine sosyal risk taşıyan özel gruplara (özürlüler, yaşlılar, yoksullar, tek ebeveynli aileler vb) yöneldiği söylenebilir. Bu dönemde, özellikle çocukların yetiştirilme sürecinde aileye yüklenen maliyetlerin sosyalleştirilmesi anlayışı içinde çocuklardan hareketle ebeveynin korunması (Danimarka örneği), tek ebeveynli ailelerin desteklenmesi yönünde sosyal güvenlik, istihdam ve gelir güvencesi sağlayıcı aile ödenekleri sistemi getirilmiştir (T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü 2006:4).

Türkiye'de Aileye Yönelik Politikalar

Ülkemizde aile kurumu daima çok önemli olarak algılanmış ve toplumun temel taşı olarak kabul

edilmiştir. Buna karşın aile politikaları konusunda ciddi gelişmelerin ve ilerlemelerin olduğunu söylemek çok zordur. Dumon (1991:6)'un aile politikaları hakkındaki sınıflaması doğrultusunda ülkemizde var olan politikalar değerlendirildiğinde; aileyi sürekli gelir sahibi yapacak ekonomik önlemler ve iş bulma (istihdam) politikalarını içeren aile güçlendirme politikalarının neredeyse hiç olmadığı söylenebilir. Aile yardımları ve aynı nakdi yardımlardan söz edilebilse de bunların yeterli olmadığını ve aileyi güçlendirmekten çok, bağımlı kılıcı bir pozisyonda tuttuğunu söylemek mümkündür. Bu konudaki bir diğer sorun da özellikle aynı nakdi yardımların örgütlenmesinde büyük bir dağınıklık olmasıdır. T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK), Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV), belediyeler, sivil toplum kuruluşları gibi birbirinden farklı pek çok kurum ve kuruluş bu tür hizmetler sunmaktadır.

Bir başka önemli sorun da aynı nakdi yardımı alacak ailelerin nasıl tespit edileceğidir. Farklı kurumların farklı değerlendirme kriterleri bulunmaktadır. Kurumların amacına göre değerlendirme kriterlerinin farklılaşması kimi zaman kabul edilebilir gibi görünse de temelde bir ailenin gereksinimlerinin kurumun amaçlarına göre çok da değişmemesi gerektiğinin önemli olduğu ifade edilebilir. Buradaki temel ölçüt ailenin yaşam kalitesini sağlayacak, koruyacak ve yükseltecek bir hizmet bütününün oluşturulmasıdır. Çünkü yaşam kalitesi ailenin nesnel koşullarını dikkate aldığı kadar bireylerin öznel algılamalarını da içermektedir. Bu da verilen aynı nakdi yardımların ailenin gerçek gereksinimleri doğrultusunda ve daha etkin bir şekilde kullanılmasına neden olacaktır.

Dumon (1991:6)'un aile politikaları hakkında yaptığı sınıflamada ikinci grup politikayı, eğitim ve danışma hizmetleri gibi, aile hayatını geliştirmeye ve rahatlatmaya yönelik hizmetler oluşturmaktadır. Bu tür eğitimlerin hem sorun çözücü hem de koru-

yucu işlevleri olduğu söylenebilir. Örneğin, evlenme aşamasında olan çiftler için, eşler arası iletişim, sorun çözme becerileri, çocuk yetiştirme, aile planlaması, kadın sağlığı, ailenin yasal ve sosyal hakları gibi konularda danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin olması, farklı yaşam döngüleri içerisinde aileyi daha bilinçli ve güçlü kılacaktır.

Aile birliğinin kurulmasından sonra ortaya çıkan sorunların çözümünde de aileyi güçlendiren ve destekleyen bu tür hizmetlerin son derece önemli olduğu belirtilebilir. Örneğin aile içi şiddet, anne baba çocuk arasındaki sorunlar, çocuğun ihmali, istismarı, ensest, gibi ailede kriz yaratabilecek ciddi yaşam durumlarında danışmanlık ve eğitim hizmetleri sorunun çözümünde önemli bir basamak olabilir.

Ülkemizdeki duruma bakıldığında bu tür hizmetlerin verilmesinde de bir karmaşa olduğu söylenebilir. Temelde Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde "Benim Ailem", "Erken Çocukluk Eğitimi" gibi başlıklar altında aile eğitimleri organize edilmektedir. Bu eğitimler, halk eğitim merkezlerinde, SHÇEK'e bağlı toplum merkezlerinde, aile danışma merkezlerinde verilmektedir. Bunun yanı sıra, bazı üniversiteler, özel merkezler, belediyeler, hastaneler, sivil toplum kuruluşları da benzer hizmetler sunmaktadır. Aslında bu hizmetlerin sayı ve içerik olarak çok olması tabii ki önemlidir, ancak tüm toplumu kapsayan, ihtiyaç grupları için ulaşılabilir sistemli ve bütüncül hizmetlerin olmayışı da ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Dikkat çeken bir başka durum ise aile danışma ve eğitim hizmeti veren kurum ve kuruluşların hizmetlerinin çok da eski tarihlere dayanmıyor oluşudur. Nitekim önemli adımlardan biri olan SHÇEK Aile Danışma Merkezleri, 6 Haziran 1997 tarihinde, ailelerin ekonomik, toplumsal, kültürel ve psikolojik sorunlarla baş edebilmeleri için korunması, desteklenmesi ve güçlendirilmesi amacıyla açılmışlardır. Bugün itibarıyla ülke genelinde kırküç, Ankara'da ise yal-

nızca bir tane aile danışma merkezi bulunmaktadır (www.shcek.gov.tr). Ülkemizin nüfusu ve ülkemizde aileye verilen “önem” düşünüldüğünde kırkükç merkez ve Ankara’daki tek merkezin sayısal olarak bile yetersiz olduğu ifade edilebilir.

Aile politikalarının sınıflandırılmasında üçüncü gurubu ise, ailenin yerini tutacak veya onun yerini alabilecek önlemler olarak adlandırılan ve aile bireylerinin ayrı ayrı ya da yarı zamanlı olarak yaptığı işleri devralacak hizmetler ve aile dışı kurumsal yapıların oluşturulmasını (kreşler, çocuk yuvaları, koruyucu aile hizmeti, yaşlı bakımı gibi) öngören önlemler oluşturmaktadır. Bu hizmetlerin oluşturulması ve yürütülmesi sorumluluğu temelde SHÇEK’e verilmiştir. Özel sektör, sadece, kreş hizmetleri ve yaşlı bakımı için huzurevlerinin açılması veya bakıma muhtaç özürlü bireylerin bakım hizmetleri konusunda girişimlerde bulunmaktadır. Ülkemizde yukarıda yer alan diğer iki grup aile politikasından daha çok bu grupta yer alan aile politikalarının ve hizmetlerin varlığından söz etmek mümkündür. Bu durum ise aile politikalarının genellikle sorun ortaya çıktıktan sonra devreye girdiğini, bir başka deyişle koruyucu ve güçlendirici olmaktan çok, sorunlara kısmi çözümler bulmayı hedeflediği söylenebilir. Çocuğa yönelik sosyal politikalar açısından düşünüldüğünde de ülkemizde çocuğu her yönüyle koruyan sosyal politikaların yeterli olmadığı, daha sağlıklı ve güçlü ulusal çocuk politikalarına gereksinim olduğu görülmektedir. Bugün çocuk yuvalarında bakılan çocukların büyük çoğunluğunun ailesinin olması ve ailelerin çocuklarını yuvaya vermelerindeki temel belirleyicinin yoksulluk olması nedeniyle SHÇEK tarafından “aynı nakdi yardımla aileye dönüş” projesi başlatılmıştır (www.shcek.gov.tr). Buradaki temel nokta, kurum bakımının artık dünyanın hiçbir ülkesinde çocukların sağlıklı bir biçimde bakılması ve yetişmesi için uygun olmadığı ifade edilmesine ve toplumda da bu yönde bir bilinç oluşmasına karşın ailelerin çocuklarını hala yoksulluk nedeniyle bu kurumlara vermek durumunda kalmasıdır.

Benzer bir durum yaşlı kişilerin bakımında da karşımıza çıkmaktadır. Toplumumuzdaki kültürel öğeler nedeniyle yaşlı kişilerin aileleri tarafından bakılması hala önemli bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2006:24) tarafından yapılan araştırmada bireylerin yaşlandıklarında çocukların yanında kalmak istedikleri (%55) görülmüştür. Toplumda ailenin yaşlı üyelerine ilişkin değer yargıları nedeniyle aile yaşlısını korumayı ve ona bakmayı sürdürmektedir. Bunun ahlaki ve sosyal açıdan önemli olduğu ifade edilebilir ancak, karşımıza çıkan bir olgu da gözden kaçırılmamalıdır. O da aile içinde bakım veren kişinin genelde kadın olduğudur. Bakım verme, kadının sorumluluğu olarak algılanır ve ona atfedilir. Günümüz koşullarında kadınların daha çok çalışma yaşamına girdiği düşünüldüğünde kadın hem çalışmak hem yaşlı bireye ve çocuklara bakmak hem de ev içi diğer işlerle ilgilenmek durumunda kalabilmektedir. Bütün bu sorumlulukların üstesinden gelmek kimi durumlarda çok zor olabilmektedir. Bu nedenle aileyi güçlendirici ve destekleyici hizmetlerin olması son derece önemlidir.

Ülkemizde kreş ve gündüz bakımevlerinin yaygın olduğu söylenebilir. Ancak ulaşılır olduğunu söylemek pek de mümkün gözükmemektedir. Okul öncesi eğitimin çocuğun gelişim süreci açısından son derece önemli olduğu artık günümüzde her çevre tarafından kabul edilmektedir. Buna karşın bu hizmeti veren özel kuruluşların ücretleri her ailenin karşılayabileceği nitelikte değildir. Kamu kurumlarının ise kreş hizmetleri sınırlı düzeydedir. SHÇEK tarafından çalışan annelerin çocuklarına yönelik kreş ve gündüz bakımevi hizmetleri artık verilmemektedir. Bu durum da gelir düzeyi düşük ailelerin bu hizmetlerden yararlanamamalarına yol açmaktadır. Yeterli geliri olmayan aileler açısından kreş ve gündüz bakım hizmetlerinin ulaşılabilir olmaması, hem çocukların eğitsel, sosyal ve psikolojik gelişimleri açısından, hem de kadınların çalış-

ma yaşamına erkeklerle eşit bir biçimde katılmalarının sağlanması açısından önemli bir eksikliklerdir.

Arikan (2005:119) ülkemizde bütüncül bir aile politikasının olmamasının nedenlerini siyasi iktidarsızlığa bağlı olarak hükümetlerin sık sık değişmesi, dolayısıyla kalıcı aile politikalarının oluşturulmaması, aile politikalarının oluşturulmasında bilimsel verilerin kullanılmasından çok kısa dönemli çıkarların ve popülist politikaların öne çıkması, günü birlik çözümler aranması, politika yapıcı siyasi çevre ile akademisyenlerin arasındaki iletişim kopukluğu olarak ifade etmektedir.

Ülkemizde, aileye ilişkin hizmetler, Anayasa, Medeni Kanun, TCK, 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun, 4787 Sayılı Aile Mahkemeleri Kanunu çerçevesinde şekillenmektedir. Bir anlamda ülkenin aile politikasının temelini bu kanunlar oluşturmaktadır. Bu kanunlar dışında, İş Kanunu, Devlet Memurları Kanunu, Nüfus Planlaması Hakkında Kanun gibi farklı kanunlarda da kadınlara yönelik düzenlemeler bulunmaktadır. Kanunların yanı sıra Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarının ve programlarının bazılarında da ailenin korunması ve aileye yönelik hizmetlerin geliştirilmesi konusu yer almaktadır.

Diğer taraftan, 1989 tarihinde kurulan Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı ülkede bütüncül bir aile politikasının oluşturulması açısından önemli bir adım olarak kabul edilebilir. Ancak, Aile Araştırma Kurumu'nun, kuruluşundan bugüne kadar birtakım değişiklikler yaşanmıştır. 2004 yılına kadar, on yıl yasal dayanaktan yoksun olan Kurumun kuruluş kanunu Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) adıyla 10.11.2004 tarihinde TBMM Genel Kurulunda kabul edilerek, yasallaşmıştır. 5256 Sayılı Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Kanunu 13 Kasım 2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (www.aile.gov.tr).

Daha önce de değinildiği gibi, ülkemizde aileye ilişkin yasal mevzuat incelendiğinde bütüncül, sistemli aile politikalarına gereksinim olduğunu söylemek mümkündür. Mevcut hizmet ve olanaklarla aileye yeterince ulaşılamamaktadır (Erkan 1992:91). Ek olarak, aileye ilişkin yasal düzenlemeler güçlendirici ve koruyucu bir niteliğe sahip değildir. Daha çok aileye ilgili devlet kurumlarının kurulmasıyla ilgili yasal hükümleri görmek mümkündür. Bir başka deyişle genellikle kurumsal düzeyde kalınmıştır (Acar 2001:164). Örneğin 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un 1.Maddesi b Fıkrası'nda belirtildiği gibi evde yaşayan bireylere karşı şiddet kullanan kişinin "müşterek evden uzaklaştırılarak bu evin diğer eşe ve varsa çocuklara tahsisi ile diğer eş ve çocukların oturmakta olduğu eve veya işyerlerine yaklaşmaması" şartını getirmektedir. Ancak Kanun'un uygulanmasında, şiddet uygulayan kişinin evin geçimini sağlayan kişi olması durumunda diğer aile üyelerinin ekonomik yoksunluklarının karşılanmasına yönelik sosyal yardımlara ilişkin hizmetlerin profesyonel biçimde yürütülmediği görülmektedir. Ayrıca, uzaklaştırma süresi bittiğinde şiddet uygulayan kişinin aynı koşullarda eve dönmesi halinde sorunların yeniden gündeme gelme riski oldukça yüksektir. Oysa şiddete başvuran kişinin tedavi edilmesi, eşler arası sorunların profesyonel yardımla çözümlenmesi gerekmektedir. Aksi halde aile içi sorunların profesyonel olarak ele alınmaması ve sorunların çözümlenmemesi durumunda kişiyi belli bir süre evden uzaklaştırmak yeterli olmayacaktır, kalıcı bir değişiklik yaratmak da mümkün olmayacaktır.

Özetle, ülkemizde her ortamda ve her fırsatta "ailenin toplumun temel taşı" olduğu vurgulanmaktadır. Ancak uygulamalara bakıldığında bu kadar önem atfedilen bir toplumsal kurum için ciddi, bütüncül, geniş kapsamlı ve kompleks uygulamalara olanak sağlayan, farklı disiplinleri bir araya getiren ve sorumlu kılan bir aile politikasının olduğunu söylemek mümkün olamamaktadır. Özellikle son

dönemde yapılan yasal değişikliklerle (Türk Medeni Kanunu'nda olduğu gibi) önemli adımlar atılmıştır. Ancak yasal düzenlemeler, uygulamalarla bütünleşerek aileye etkin yarar sağlaması açısından gerekli kurumsal yapıların kurulmaması nedeniyle istenilen etkiyi yaratamamaktadır.

Her ne kadar sosyal devlet ve sosyal politika anlayışında değişimler ve kısıtlamalar olsa da AB üyesi devletlerde aile politikaları hala etkin ve önemlidir. Bunun temel bir nedeni de bu devletlerin, tarihsel süreç içinde sosyal devlet geleneği ve uygulamaları yaşamış olmalarıdır. Buna karşın bu devletlerdeki aile politikaları pek çok çevre tarafından eleştirilmekte ve ailenin tümünü kapsayan politikaların olmasının önemli olduğu vurgulanmaktadır (T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü 2006: 29). Bir ülkenin bütüncü ve sağlam ulusal bir aile politikasına sahip olması ailelerin sorun çözme yetkinliklerini ve becerilerini arttırmaktadır. Bu durum ise hem toplumda sağlıklı bireylerin var olmasına hem de kamunun yükünün azalmasına neden olduğu için özellikle önem taşımaktadır (Demirkan 2006: 94).

Ülkemiz açısından düşünüldüğünde henüz güçlü bir ulusal aile politikası olmadığı göz önünde bulundurulursa, var olan sosyal politikalarda da kısıtlamaya gidilmesi ve sosyal devlet anlayışından uzaklaşmanın özellikle aile kurumu açısından son derece tehlikeli olacağı söylenebilir. Arıkan (2005: 121) 'ın da belirttiği gibi, ülkemizde yaşanan yoksulluk, enflasyon, işsizlik, sağlıksız kentleşme gibi çeşitli sorunlar karşısında ailelerin giderek daha fazla etkilendiği ve yaşam kalitelerinin azaldığını söylemek mümkündür. Bu tür sorunların bireyleri ve aileleri daha fazla örselememesi için devlet çok yönlü hizmetler sunmak, doğrudan aileleri hedefleyen politikalar belirlemek durumundadır. Böylelikle gerçek anlamda aile politikalarından söz edilebilir.

Aile politikaları, aile hizmetlerinin oluşturulmasının temelidir. Aile hizmetleri ise amacı ve odağı,

aile içi ilişkileri uyumlu kılmak, aile hayatında pozitif değerleri güçlendirmek, bu birlik içinde üyelerin, özellikle çocukların sağlıklı kişilik gelişimini sağlayacak işlevlerin yerine getirilmesine, aile üyelerinin doyumlu ve mutlu olmalarına, uygun sosyal fonksiyonlara erişmelerine yardımcı olmak biçiminde tanımlanabilir. Bu çerçevede, evlilik, çocuk-ebeveyn ilişkileri, kardeşler arası ve akrabalarla ilişkiler, ailenin bir birim olarak çevresiyle uyumu özel olarak ele alınan konulardır. Kısaca, aile hizmet kurumları aile birliğinin sağlıklı oluşması, sürmesi yönünde destek sağlayan, aile birliğine ilişkin sorunları bilimsel yönden inceleyen, değerlendiren ve çözümlenmeye çalışan kurumlardır. Aile hizmetleri, kamu kurumları, özel kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler tarafından verilebilir. Ancak, aile hizmet kurumları birincil sosyal hizmet kuruluşlarıdır (Koşar 2001: 84-86). Bu anlamda aile hizmetlerinin öncelikli olarak sosyal hizmet disiplini kapsamında verildiği söylenebilir. Sosyal hizmet disiplini aile kurumunu ve ailenin gereksinim/sorunlarını bir bütün olarak ele alır. Bu bütüncül bakış açısının temel hareket noktası, ailenin ihtiyaç duyduğu kaynak ve hizmetlerden yararlanması, duygu düşünce ve davranışlarında olumlu değişimlerin gerçekleşmesi, kendine güven duygusu geliştirmesi ve sorunlarını tek başına çözebilecek düzeye gelmesidir (Duyan 2003:60; Duyan ve diğ 2008:86). Ancak bu süreçte sorun ya da ihtiyaca yönelik olarak diğer disiplinlerle de ortak çalışmalar yapılması bir anlamda zorunludur.

Sonuç

Dünyadaki ekonomik ve sosyal değişimlere karşın ailenin birey ve toplum açısından önemi farklılaşmakta ancak azalmamaktadır. Hatta, küreselleşen dünya ekonomisi, devlet tarafından sunulması gereken hizmetlerin aile kurumuna devredilmesine (bakım, koruma, sosyal güvence v.b.) böylece devletin sosyal alandaki bakım ve koruma sorumluluğundan bir anlamda "kurtulmasına" oldukça

sıcak bakmaktadır. Bu durumda, aile kurumunun önceki dönemlere göre daha farklı bir bakış açısı ile ele alınmasına, ailenin birey ve toplum için bir sigorta olarak algılanmasına neden olmuştur. Son dönemlerde toplum ve aile hayatına yön veren sosyal politikaların bu bakış açısından şekillendiği görülmektedir. Yabancı ülkelerde ekonomik-sosyal değişimler sosyal politikaları kısıtlamakta ve bireysel sorumluluğu öne çıkartmaktadır. Aile politikalarında ise çocuktan yola çıkarak ailenin korunması ya da risk altındaki ailelerin korunması eğilimi bulunmaktadır. Ancak bu eğilim de ailedeki krizlerin, sorunların ve gereksinimlerin karşılanması konusunda güçlü uygulamaların olmamasına neden olduğu için eleştirilmektedir.

Aile politikaları sosyal politikanın önemli bir aracı ve yansımasıdır. Sosyal politikadaki ele alışlar devletin aileye verdiği önemi yansıtmaktadır. Ailelere yönelik politikaların oluşturulmasında farklı ele alışlar ve sınıflandırmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada, Dumon (1991:6)'un aile politikaları hakkındaki sınıflaması temel alınmış ve ülkemizdeki aile politikaları bu sınıflandırma çerçevesinde değerlendirilmiştir. Dumon aile politikalarını, aileyi sürekli gelir sahibi yapacak ekonomik önlemler ve iş bulma (istihdam) politikaları; eğitim ve danışma hizmetleri gibi, aile hayatını geliştirmeye ve rahatlatmaya yönelik hizmetler ve ailenin yerini tutacak veya onun yerini alabilecek önlemler olarak adlandırılan ve aile bireylerinin ayrı ayrı ya da yarı zamanlı olarak yaptığı işleri devralacak hizmetler ile aile dışı kurumsal yapıların oluşturulmasını (kreşler, çocuk yuvaları, koruyucu aile hizmeti, yaşlı bakımı gibi) öngören önlemler olmak üzere üç boyuttan oluşan bir biçimde sınıflandırmıştır.

Dumon tarafından yapılan sınıflandırma açısından ülkemizdeki aile politikaları incelendiğinde, aileyi sürekli gelir sahibi yapacak istihdam politikalarının oldukça kısıtlı olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle son dönemde dünyada yaşanan

ve ülkemizi de etkisi altına alan ekonomik kriz, ülke genelinde istihdam politikalarına olumsuz bir biçimde yansımış, pek çok insan işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Aileler için yapılan sosyal yardımların ise son derece dağınık, geçici ve bğımlı kılıcı olduğu ifade edilebilir. Bu açıdan ülkemizde aileyi ekonomik anlamda destekleyen politikaların olmadığı söylenebilir. Aile hayatını geliştirmeyi hedefleyen eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin oluşturulmasını hedefleyen politikaların da dağınık bir örgütlenme içinde olduğu ve bir çok kesim açısından ulaşılabilir olmadığı görülmektedir. Dumon'un yaptığı sınıflandırmada üçüncü grupta yer alan ailenin yaptığı işleri devralacak kurumların oluşturulması konusunda da bazı sorunlar bulunmaktadır. Yine de bu tür hizmetlerin, aileye yönelik istihdam olanaklarının sağlanması, ailelere danışma ve rehberliğin verilmesi, aile eğitimlerinin yapılması gibi konulara göre daha gelişmiş olduğu söylenebilir.

Ülkemizde ailenin hep çok önemli bir kurum olduğu vurgulanmasına karşın, aile konusundaki politika ve hizmetlerin yeterli olmadığı, konuyu bir bütün olarak ele almadığı, bireysel algılamalara ve toplumsal cinsiyet rollerine duyarlı olmadığı, son dönemlerde yasalarda ciddi ilerlemeler olmasına karşın uygulamadaki eksikliklerin sürdüğü görülmektedir. Özetle ülkemizdeki aile politikaları ağırlıklı olarak sorun ortaya çıktıktan sonra, bu sorunu çözmek bakış açısı ile planlanmaktadır. Bir başka deyişle koruyucu önleyici hizmetler ya hiç yoktur ya da oldukça sınırlıdır. Bu açıdan bakıldığında, aileyi bir bütün olarak ele alan ve koruyucu, güçlendirici bakış açısını içeren politikaların oluşturulması önemli ve gereklidir.

Aile politikalarına dayandırılarak oluşturulan aile hizmetlerinin uygulanmasında ve yürütülmesinde sosyal hizmet temel disiplinlerden birisidir. Sosyal hizmet, aileyi bir bütün olarak ve çevresindeki diğer sistemlerle ilişkisini de dikkate alarak

ele alması nedeniyle aileye ilişkin sorunların çözümünde ve aile ihtiyaçlarının karşılanmasında son derece önemli bir yapı taşıdır. Ancak, ülkemizde, politikalarla da bağlantılı olarak, aile sosyal hizmeti

uygulamaları istenilen düzeyde değildir. Bu durum ise en temelde ailelerin yaşam kalitesini ve dolaşımıyla toplumun sağlıklı bireylerden oluşmasını olumsuz yönde etkilemektedir.

Kaynaklar

- ACAR, H. (2001). Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde ve Türkiye'de Aile Politikaları. A. Mavili Aktaş, Ç. Arıkan, V. Duyan, S. İl, Ü. Onat, E. Ünlü. (Eds.). 1. *Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu. 2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri içinde* (157-165). Ankara:Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- ARIKAN, Ç. (2005). Türkiye'de Aile Politikası Uygulamalarına İlişkin Genel Bir Değerlendirme *Aile Danışmanlığı El Kitabı* içinde (117-123). Ankara: SHÇEK Genel Müdürlüğü ve Hacettepe Üniversitesi Aile Hizmetleri Araştırma Uygulama Merkezi (AHUM) Ortak Yayını.
- BARKER, R. (1999). *The Social Work Dictionary* (4th ed). U.S.A.: NASW Press.
- CARLING, A. (2002). *Analysing Families: Morality&Rationality in Policy&Practice*. Florence, U.S.A.: Routledge Press.
- DEMİRKAN, S. (2006). Türk Ailesinin Korunması ve Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşları İle İşbirliğinin Önemi. *Aile ve Toplum*, 3 (9), 91-95.
- DUERR BERRICK, J.,& Full, B. (2005). New Family Policy: How The State Shapes Parent's Lives. In B. Full, (Ed.). *Good Parents or Good Workers?: How Policy Shapes Families' Daily Lives* (1-15). Gordonsville, U.S.A.: Palgrave Macmillan Press.
- DUMON, W. (1991). Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikaları. (M. R. Esengün, Çev.) *Aile ve Toplum* 1 (2), .5-15.
- DUYAN, V. (2003). "Aileye Yönelik Planlı Müdahale Sürecinin Aşamaları" *Toplum ve Sosyal Hizmet*. Cilt:14 Sayı:1 (41-61).
- DUYAN, V. Ö. Ö., Sayar ve M., Özbulut (2008). *Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak*. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayınları. Öncü Basımevi: Ankara.
- ERKAN, G. (1992). Kadınların Eşleri Tarafından İstisması. *Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 10 (1-2-3), 85-93.
- FAGANI, J. (1998). Recent Changes in Family Policy in France. In D. Eileen, (Ed.). *Women, Work and The Family in Europe* (58-66) London, U.K.: Routledge Press.
- FEATHERSTONE, B. (2004). *Family Life and Family Support-A Feminist Analysis*. Gordonsville, U.S.A.: Palgrave Macmillan Press.
- FOX Harding, L. (1999). Family Values and Conservative Government Policy: 1979-97. In J. Gill (Ed.). *Changing Family Values: Feminist Perspectives* (119-136) Edt: Jagger, Gill. Florence, U.S.A.: Routledge Press.
- GHEMAWAT, P. (2007) The World's Biggest Myth. *Foreign Policy*; Nov/Dec; 163; 52-55 .
- HELD, D., A., McGrew, D., Goldblatt, J., Perraton.(1999) : *Global Transformations – Politics, Economics and Culture*. Oxford : Polity Press.

- HIRDMAN, Y. (1998). State Policy and Gender Contracts. In E. Drew, (Ed.). *Women, Work and The Family in Europe* (36-47). London, U.K.: Routledge Press.
- İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, A. (2004). Küresel Köyün Küresel Aileleri: Küreselleşmenin Aile Kurumu Üzerindeki Etkileri. 6. *Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı. Küreselleşme, Sosyal Adalet Ve Sosyal Devlet* içinde (239-248). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayınları.
- KEARNEY, A.T. (2007). The Globalization Index. *Foreign Policy*; Nov/Dec; 163; 68-76.
- KOŞAR GÜRAN, N. (2001). Türkiye’de Aile Hizmetlerinin Geleceği. A. Mavili Aktaş,. Ç. Arıkan, V. Duyan, S. İl, Ü. Onat, E. Ünlü. (Eds.). 1. *Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu. 2000’li Yıllarda Aile Hizmetleri* içinde (83-89). Ankara:Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- PFAU-EFFINGER, B., & GEISLER, B. Political Intervention and Family Policy in Europe and U.S.A. In A. Carling, (Ed.). *Analysing Families: Morality&Rationality in Policy&Practice* (77-110). Florence, U.S.A: Routledge Press.
- PIERSON, J., & THOMAS, M. (1999). *Dictionary of Social Work*. London: Collins Education.
- SALLAN GÜL, S., GÜL, H., ve ERGUN, C. (2004). Kent- sel Yoksulluk ve Aile. IV. *Aile Şurası. “Aile ve Yoksulluk” bildirileri* içinde (627-637). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- SPICKER, P. (2001). *An Introduction to Social Policy: Social Policy, Social Welfare, the Welfare State and the Social Services*.<http://www2.rgu.ac.uk/publicpolicy/>. 4 Eylül 2007 tarihinde indirilmiştir.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Mü- dürlüğü. (2006). *Aile Yapısı Araştırması 2006*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü’nün Kadın, Aile ve Topluma Yönelik Hizmetleri. <http://www.shcek.gov.tr>. 2 Mart 2007 tarihinde indirilmiştir

